

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

MÂİDE SÛRESİ BAĞLAMINDA NÂFİ‘, EBÛ AMR VE ÂSİM KIRAATLERİNİN İNCELENMESİ*

EXAMINATION OF NAFI, ABU AMR AND ASIM RECITATIONS IN THE CONTEXT OF
SURAH AL-MAIDA

Süleyman KILIÇ

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi
hfzklcsuleyman@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-8106-617X, Aksaray.

Murat AKKUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur’ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi ABD,
muratakkus114@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3268-1053, Gaziantep.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Ekim 2020/ 28 October 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 8 Aralık 2020 / 8 December 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Ocak 2021 / 15 January 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Bahar/ January – Spring 2021

Cilt / Volume: 7, **Sayı / Issue:** 1, **Sayfa / Pages:** 69-90.

Cite as / Atıf: Kılıç, Süleyman – Akkuş, Murat. “Mâide Sûresi Bağlamında Nâfi‘, Ebû Amr ve Âsım Kıraatlerinin İncelenmesi [Examination of Nafi, Abu Amr and Asım Recitations in the Context of Surah Al-Maida]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 7/1 (Ocak/January 2021), 69-90.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

* Bu makale Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2019 tarihinde oy birliği ile kabul edilen “Mâide Sûresi Bağlamında Nâfi, Ebû Amr ve Asım Kıraatleri” adlı yüksek lisans tezimizin ilgili bölümlerinden faydalanılarak yazılmıştır.

Öz

Nâfi'nin Kâlûn rivayeti Tunus ile Mısır'ın bazı yörelerinin yanı sıra Libya'da; Verş rivayeti Tunus ile Mısır'ın bazı yöreleri, Cezayir'in tüm bölgeleri, Fas ve Sudan'da; Ebû Amr kıraati Sudan'da; Âsım'ın Hafs rivayeti ise tüm doğuda, Şam'da ve Irak'ta, Mısır'ın çoğu bölgesinde, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Türkiye'de okunmaktadır.

Her ne kadar bu üç kıraatle birlikte bunlar gibi Kur'ân'ın lafzî okunuşunun göstergesi olan diğer yedi kıraat (İbn Kesîr, İbn Âmir, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'in kıraatleri) Kur'ân tilavetinde, eğitim ve öğretimde yerini bulmuş olsa da Nâfi', Ebû Amr ve Âsım kıraatlerinin çalışma konusu yapılmasının temel nedeni, günümüzde yaygın olarak namazlarda kıraat edilmesidir.

Bu çalışmada kıraatleri namazlarda okunmakla birlikte eğitim-öğretimi yapılan Nâfi', Ebû Amr ve Âsım'ın kıraatleri, Mâide sûresi çerçevesince ele alınmıştır. Mâide sûresinin tercih edilmesinin nedeni, içinde abdest ayetini barındırmasının yanında çeşitli fikhî ve ahlaki hükümleri içermektedir. Ayrıca bahsi geçen sûrede ilgili üç kıraat imamının hem fonetik hem de ferşî okuyuş farklılıklarını içeren ayetler vardır. Fakat çalışmada sadece ferşî kıraat farklılıklarına yer verilmiş ve bu farklılıkların ayetlerin anlamına zenginlik kattığı hatta aynı ayette farklı iki hükmü oluşturabileceğine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Nâfi', Ebû Amr, Âsım, Mâide Sûresi.

Abstract

The narration of Qalun from Nafi is in Libya, as well as Tunisia and some regions of Egypt; The Wersh's narration in Tunisia and some regions of Egypt, all regions of Algeria, Morocco and Sudan; The recitation of Abu Amr in Sudan; The narration of Hafs from Asim in all the East, Damascus and Iraq, in most areas of Egypt Afghanistan, Pakistan, India and Turkey are being read.

Although these three recitations, like these, other seven recitations (Ibn Kathir, Ibn Amir, Hamza, Qisai, Abu Jafer, Yaqub ve Khalaf's recitations) it has found its place in the Qur'an recitation, education and training, the main reason why the recitations of Nafi, Abu Amr and Asim are studied is that the recitations are common recitations in prayers today.

In this study, the recitations of Nafi, Abu Amr and Asim, whose recitations are read in prayers today, are discussed within the framework of the surah al-Maida. For, the surah al-Maida contains various fiqh and moral decrees as well as the verse of ablution. In addition, there are verses containing the differences in both phonetic and farsh readings of the three qiraat imams in the said surah. However, in the study, only the differences of farsh recitations were included and it was pointed out that the differences in the farsh recitations enrich the meaning of the verses and even create two different decrees in the same verse.

Key Words: Qur'an, Qiraah, Nafi, Abu Amr, Asim, Surah al-Maida.

Extended Abstract

The Qu'ran was inspired by Allah to the Prophet through angel Gabriel. Since 610 AD, the Messenger of Allah was reading each verse, which was sent down gradually according to different times and events, to the Companions and was teaching recitation by teaching them how to read. The Companions who passed this education were teaching the recitation and method they learned to the other Companions and the generation after themselves, as they took from the Prophet. From the first period, the recitations that were transmitted orally by word of mouth, from teacher to students, began to be mentioned by the names of qiraat imams. The reason why the recitations were attributed to the imams was that they were the ones who defended and read the recitation most, and who were most interested in it. Otherwise, it was not in the sense of their ingenuity, view and judgment.

In time, while the recitations of some imams were abandoned, the recitations of some imams continued to be read. The recitations of Nafi (d. 169/785, Abu Amr (d. 154/771) and Asim (d. 127/745) are recited by today's Muslims. The most common of these is the narration of Hafs (d. 180/796) from Asim. The second common qiraah is the qiraah of Nafi. The most widely read of her narrators is Wersh (d. 179/812) narration. The recitation of Abu Amr is in the third row. The other recitations are also passed down from generation to generation by the qurra.

Nafi's real name is Nafi Ibn Abd al-Rahman and originally from Esfahan, he is the imam of the Madinah. There are Abu Jafar Yazid Ibn Qa'qa', Shaybah Ibn Nasah, Abd al-Rahman Ibn Hurmuz, Yazid Ibn Ruman and Muslim Ibn Jundub in the chain of narration of Nafi, who took the recitation from second generation/tabii. It is said that they took their recitations from Abd Allah Ibn Ayyash Who is the student of Ubayy Ibn Ka'b. Abd Allah took his recitation from Ubayy and Ubayy took his recitation from the prophet. The first of the two famous narrators of Nafi is Qalun (d220/835) and the second is Wersh. In the science of recitation, the symbol of Nafi is 'ا' and Qalun's 'ا' and Wersh's is 'ح'.

His real name is Zabbar Ibn Ammar Abu Amr b. Al-Alai (d. 154/771), who is Abu Amr, is the imam of Basrah. Abu Amr, who is an Arab, traveled all the cities of Maccah, Madinah, Basrah and Küfah to get qiraah. He recited to well-known recitation scholar like Müjahid Ibn Cabr, Said Ibn Jubayr, Ata, İkrimah and İbn Kathir (from The qiraah sab' imams) in Makkah; Yazid Ibn Ruman, Shaybah Ibn Nasah and Abu Jafar Yazid Ibn Qa'qa' (from The qiraah ashar's imam) in Madinah; Asim Ibn Abi Bahdele al-Najud (from the qiraah seba's imam) in Küfah; Yahya Ibn Yamur, Nasr Ibn Asim and al-Hasan in Basrah. Al-Duri (Hafs b. Umar-d. 240/854) and Al-Susi (Salih b. Ziyad-d. 261/874) are the narrators who narrated Abu Amr's recitation. In the science of the recitation, the symbol of Abu Amr 'ح' and al-Duri's 'ط' and al-Susi 'ي'.

Asim is the imam from the second generation and from the qiraah's seba. His real name is Abu Bakr Asim Ibn Abi al-Najud Behdele al-Kûfi. He took the recitation of Ali Ibn Abi Talib from Abu Abd al-Rahman as-Sulami, who was assigned to teach the Quran according to the official complainant sent by Uthman (d. 35/656) to Kufa and the recitation of Abd Allah Ibn Masud from Zir b. Hubaysh. In the science of the recitation, the symbol of Asim 'ا' the symbol of his first narrator Abu Bakr al-Shuba (d. 193/808) is 'ص' and the symbol of his second narrator Hafs (d. 180/796) is the letter 'ع'.

The narration of Qalun from Nafi is in Libya, as well as Tunisia and some regions of Egypt; The Wersh's narration in Tunisia and some regions of Egypt, all regions of Algeria, Morocco and Sudan; The recitation of Abu Amr in Sudan; The narration of Hafs from Asim in all the East, Iraq and Damascus, in most areas of Egypt, India, Pakistan, Turkey and Afghanistan are being read. Although these three recitations, like these, other seven recitations (Ibn Kathir, Ibn Amir, Hamza, Qisai, Abu Jafer, Yaqub ve Khalaf's recitations) it has found its place in the Quran recitation, education and training, the main reason why the recitations of Nafi, Abu Amr and Asim are studied is that today's Muslims are commonly recited in prayers.

There are studies on the text of the Qur'an as well as on the recitation of the Quran and science of the qiraah. In particular, when we look at the studies in the field of qiraah today, it is seen that the qiraah imams are studied individually and the qiraahs of two different imams are compared.

However, as a result of the researches, no comparative study has been found on the recitations of the three qiraah imams whose recitations are read the most in the world. In this study, the recitations of Nafi, Abu Amr and Asim, whose recitations are read in prayers today, are discussed within the framework of the surah of al-Maida. Because surah al-Maida, also known as al-Ukud, al-Münkiza and al-Ahyar, contains various fiqh and moral decrees besides containing the verse of ablution. In addition, there are verses containing both phonetic and fersh reading differences of the three qiraah imams in terms of recitation. However, only fersh recitation differences are included in the study. As a result, it has been seen that there are the fersh recitation by reading the al-haraka differently in the surah of al-Maida, and especially the difference in recitation in the verse of ablution, caused for differences in practice and denominational meanings. Again, it has been determined that the differences of the readings in verse 89. which are evaluated among the verses that include differences of the readings regarding the change in the verb pattern, caused to fiqh issues related to the price of the oath and the differences of the readings in other verses add richness to the meaning with small differences but these small differences are not capable of completely changing the meaning of the sentence. It has been observed that the differences of the recitation that cause the word structure to change give different meanings to the verses.

GİRİŞ

Kur'ân'ın metni üzerine çalışmalar olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim okuma ve kıraat konusunda da çalışmalar vardır.¹ Özelde günümüz kıraat ilmi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında kıraat imamlarının münferid olarak çalışıldığı, iki farklı imamın kıraatlerinin karşılaştırıldığı görülmektedir.² Ancak yapılan araştırmalar neticesinde kıraatleri dünyada en çok okunan üç kıraat imamının kıraatleri ile ilgili mukayeseli bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın alana katkı sunması beklenmektedir.

Şu an dünyada varlığını devam ettiren (eğitim-öğretimin yanında namazlarda okunan) üç kıraat vardır. Bunların en yaygın olanı ise Âsım (ö. 127/745) kıraatinin Hafs (ö. 180/796) rivayetidir. İkinci olarak yaygın olan İmam Nâfî'nin (ö. 169/785) kıraatidir. Onun râvîlerinin içerisinde en fazla okunanı ise Verş (ö. 179/812) rivayetidir. Üçüncü sırada Ebû Amr'ın (ö.

¹ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005); Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM, 2012); Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neş., 2013); Mustafa Kılıç, "Zemahşeri'nin Kıraatleri Kabul Şartları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48 (2015), 149-184; Mehmet Emin Maşalı, *Taribi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: OTTO Yay., 2016); Kadir Taşpınar, "Kıraat-Nahiv İlişkisi Bağlamında Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Yer Alan Kıraat Vecihleri", *İHYA*, 3/1 (Bahar-2017), 113-138; İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlarının Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 3. Baskı (İstanbul: İFAV, 2018); Abdulvahap Kösesoy, *el-İntisar Bağlamında Kur'ân'ın Metinleşme Süreci* (Ankara: Araştırma Yay., 2019). Lokman Bedir, "Kıraat Farklılıklarının Yorum Etkisi", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 2017, 2/313-328.

² Fatih Çollak, *Hafs Rivâyetleriyle Gelen Vecihler ve Hüccetleriyle Âsım Kıraatı* (İstanbul: Üsküdar Yay., 1989); Mehmet Ali Sarı, *Ebû Ömer ed-Dûri ve Kıraatü'n-Nebî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993); Adem Demir, *İbn Amir Kıraatı ve Âsım Kıraatıyla Mukayesesi* (Çanakkale: Onsekiz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Mehmet Ali Kaya, *Âsım Ravîlerinden Hafs b. Süleyman İle Nâfî' Ravîlerinden Verş Arasındaki İhtilafın Okuyuşların Mukâyesesi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

154/771) kıraati gelmektedir. Diğer kıraatler de kurrâ nezdinde nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu çalışmada Nâfi³, Ebû Amr⁴ ve Âsım'ın⁵ ferşî kıraatleri Mâide sûresi⁶ çerçevesinde ele alınacaktır. Bunun nedeni ise Mâide sûresinin birçok konuyu ihtiva etmesi ve özellikle de ilgili sûrede kıraat farklılıklarının tefsire ve fıkha etki ettiği ayetlerin var olmasıdır.

1. Mâide Sûresine Göre Nâfi', Ebû Amr ve Âsım'ın Ferşî Kıraat Farklılıkları

Kıraatlerin içinde fonetik kıraat farklılıkları olduğu gibi ferşî kıraat farklılıkları da vardır. Ayetlerin anlamına etki eden, harflerin ve hareketlerin değişimiyle veya kelimelerdeki ziyadelik ve noksanlıkla ortaya çıkan kıraat farklılıkları ferşî kıraat farklılıklarıdır. İlgili farklılıklar belli bir kurala dayanmaz ve Kur'ân'da dağınık halde bulunur.⁷

Nâfi', Ebû Amr ve Âsım'ın Mâide sûresinin bazı ayetlerini aynı, bazı ayetlerini farklı şekilde okudukları görülmektedir. Her imamın okuduğu ilgili kıraatler sahih senetlerle Hz.

³ Nâfi'nin (ö.169/785) asıl ismi Nâfi b. Abdurrahman'dır ve aslen İsfahanlı olup Medine kıraat imamıdır. Kıraati tabiidinden alan Nâfi'nin senedinde Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka', Şeybe b. Nisah, Abdurrahman b. Hüzmüz, Yezid b. Ruman ve Müslim b. Cündeb vardır. İsmi sayılanların kıraat ilmini Übey b. Kâ'b'ın talebesi Abdullah b. Ayyaş'tan aldığı söylenmektedir. Abdullah b. Ayyaş kıraati Übey b. Kâ'b'dan o da Hz. Peygamber'den almıştır. Nâfi'nin meşhur iki râvisinin ilki Kâ'lûn (ö.220/835), ikincisi Verş'tir. Kıraat ilminde Nâfi'nin simgesi ٰ (elif) Kâ'lûn'un ٰ (be) ve Verş'iniki ise ح (cîm) harfidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî Ebûbekir b. Mücâhid el-Bağdadî, *Kitabu's-Seb'a fi'l-karâ'at*, thk. Şevki Dayk (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980), 53-65; Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *Cami'ul-beyan fi'l-karâ'ati's-seba' el-meşhûra*, thk. Muhammed Suduk el-Cezâiri (Lübnan: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 43-47; Tayyar Altıkulaç, "Nâfi b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2006), 32/287-289.

⁴ Asıl ismi Zebbâr b. Ammâr Ebû Amr b. el-Alâi olan Ebû Amr (ö.154/771) Basra kıraat imamıdır. Arap olan Ebû Amr, kıraat almak için Mekke, Medine, Basra ve Kûfe şehirlerinin hepsini gezmiş ve Mekke'de Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime b. Hâlid, kurrâ-i seb'adan Ebû Ma'bed İbn Kesîr; Medine'de Yezid b. Rûmân, Şeybe b. Nisâh ve kurrâ-i aşereden Ebû Ca'fer el-Kârî; Kûfe'de kurrâ-i seb'adan Âsım b. Behdele; Basra'da Yahyâ b. Ya'mer, Nasr b. Âsım ve Hasan-ı Basrî gibi tanınmış âlimlerden kıraat okumuştur. Dürî (Hafs b. Ömer-ö. 240/854) ve Sûsî (Sâlih b. Ziyâd-ö. 261/874) ise Ebû Amr'ın kıraatini nakleden ravilerdir. Kıraat ilminde Ebû Amr'ın simgesi ح (ha), Dürî'ninki ط (da) ve Sûsî'ninki ي (ye) dir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 80-85; Dânî, *Cami'ul-beyân*, 51-56; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. Alâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/94-96.

⁵ Tabiidinden ve yedi kıraat imamından biri olan Âsım'ın (ö.127/745) asıl ismi ise Ebûbekir Âsım b. Ebî'n-Necûd Behdele el-Kûfî'dir. Hz. Osman'ın (ö.35/656) Kûfe'ye gönderdiği resmî mushafa göre Kur'ân öğretmekle görevlendirilen Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den Ali b. Ebû Tâlib'in kıraatini almış, Zir b. Hubeyş el-Esedî'den de İbn Mes'ûd'un kıraatini öğrenmiştir. Kıraat ilminde Âsım'ın simgesi ن (nun), ilk ravisi Ebu Bekir eş-Şu'be'nin (ö. 193/808) simgesi ص (sâd), ikinci ravisi Hafs'ın (ö.180/796) simgesi ise ع (ayn) harfidir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 70-71; Dânî, *Cami'ul-beyân*, 58-63; Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1991), 3/475-476.

⁶ 120 ayet olan Mâide sûresi adını 112 ve 114. âyetlerde geçen "sofra" anlamındaki el-Mâide kelimesinden almaktadır. Sûreye aynı zamanda el-Ukûd, el-Munkize ve el-Ahyâr da denmektedir. Fetih sûresinden sonra, Tevbe sûresinden önce Medine'de nâzil olan sûre iniş sırasına göre 112, Mushaf tertibinde 5. sıradadır. Mâide sûresi aile ve ceza hukukuna dair hükümler, bazı hac uygulamaları, meşrû usule uygun olmayan hayvan kesimleri, abdest, teyemmüm, şahitlik, hırsızlık, içki ve kumarla ilgili hükümlerin yer aldığı fikhî konuları içerdiği gibi bazı inanç ve ahlâk esaslarının yanı sıra İsrailoğullarının sözlerinde durmamaları, Hristiyanların yanlış inançları, dünyaya düşkünlükleri ve yolsuzlukları gibi konuları içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Kamil Yaşaroğlu, "Mâide Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2003), 27/403-405.

⁷ Ferşî kıraat farklılıklarının tanım ve örnekleri için bk. Murat Akkuş, "Kıraatlerin Tefsire Etkisi: İbn Âşûr Örneği", *Mütefekkir* 2/3 (Haziran 2015), 118-176. Ayrıca bk. Yaşar Akaslan, "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar" *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (2017), 6-31.

Peygamber'e ulaşmaktadır. Bu başlıkta Mâide sûresinde yer alan ferşî kıraat farklılıkları ele alınacaktır. Ferşî kıraat farklılıkları da harekenin değişmesi, fiil kalıbının değişmesi ve kelime yapısında meydana gelen farklılıklar açısından işlenecektir. Çalışmada ilgili farklılıkların ayetlerin anlamına zenginlik kazandırdığı veya aynı anlamın farklı bir tarzda ifade edildiği görülecektir.

1.1. Harekenin Değişmesi

Bu başlık altında kıraatlerdeki hareke farklılığının anlama etkisi ve farklı bir okunuş ile -zıt anlam oluşturmaksızın- aynı anlama ulaşılmasının örnekleri, Mâide sûresindeki ayetler çerçevesince ele alınacaktır.

Örnek 1:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağımız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar yıkayın.”⁸

Ayette yer alan الْكَعْبَيْنِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ “ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar” ayaklarınızın manasına gelen “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesinde kıraat imamları nezdinde farklı okunuşlar bulunmaktadır.

Nâfî' ve Âsım'ın ikinci râvîsi Hafs, İbn Âmir (ö. 118/736), Kisâî (ö. 189/805) ve Ya'kûb (ö. 205/821) “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesindeki “ج” harfini mansûb okurlar.⁹ Bu harfin nasb okunması durumunda “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesi -daha önce geçmiş olan- “فَاغْسِلُوا” fiili üzerine atfedilmiş olur.¹⁰

Ebû Amr, Âsım'ın birinci râvîsi Ebu Bekr Şu'be (ö. 193/808), İbn Kesîr (ö. 120/737), Hamza (ö. 156/773), Ebû Ca'fer (ö. 130/747) ve Halef (ö. 229/844) ise “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesinde yer alan “ج” harfini mecrûr okumuşlardır. Bu harfi mecrûr okuyanlar “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesini,

⁸ Kur'an Yolu (Erişim 14 Ekim 2020), el-Mâide 5/6.

⁹ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 242-243; Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-İsbehâni en-Nisâbûrî, *el-Gaye fi'l-kerâ'ati'l-âsr*, thk. Muhammed Gayyas el-Cenbaz (Riyad: Dâru's-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, 1990), 232; Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdülmü'min İbn Gâlbûn, *Kitabu't-Tezkira fi'l-kerâ'at*, thk. Said Salih Zü'yme (İskenderiyye: Dâru İbn Haldun, 2001), 432; Dâni, *Cami'ü'l-beyan fi'l-kerâ'ati's-seba' el-meşhûra*, thk. Muhammed Suduk el-Cezairi (Lübnan: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 481; Ebu Abdullah b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbilî el-Endülüsî, *el-Kâfi fi'l-kerâ'ati's-seba'*, thk. Salim b. Garmillah b. Muhammed ez-Zehrânî (Mekke: Ümmülkurâ Üniversitesi, 1419/1999), 355; Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ' fi'l-kerâ'ati's-seba'*, thk. Abdülmecit Kaddaş (Mekke: Ümmülkurâ Üniversitesi, 1403/1983), 2/634; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, *Takribü'n-neşr fi'l-kerâ'ati'l-âsr* (Beirut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 140; Ebü'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibetü'n-neşr fi'l-kerâ'ati'l-âsr*, thk. Mecdi Muhammed Sürûr Sad Baslum (Beirut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/284; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfî fużalâi'l-beşer bi'l-kerâ'ati'l-erba'ate 'aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Beirut: Mektebet-i Nur, 1987), 1/530; Abdülfettah el-Kâdî, *el-Büdüri' z-zâhire fi'l-kerâ'ati'l-âsri'l-mütevâtire min tarîki's-Şâtibiyye ve'd-dürri* (Mekke: Mektebetü Enes İbn Malik, 2002), 109.

¹⁰ Bennâ, *İthâf*, 1/530.

“رُؤْسِكُمْ” kelimesine atfetmişlerdir. Zira bu kelime, harf-i cer olan “ب” ile mecrûr bulunup “رُؤْسِكُمْ” şeklindedir. Harf-i cerrin müteallakı ise “وَأَمْسَحُوا” filidir. Dolayısıyla “وَأَرْجُلِكُمْ” kelimesi mecrûr okunup ilgili kelimeye atfedildiğinde aynı atfedildiği kelime gibi “وَأَمْسَحُوا” fiiline müteallik olur. Yani bu okuyuşa göre “وَأَرْجُلِكُمْ” ayaklar ile ilgili muteallak, tıpkı “رُؤْسِكُمْ” kelimesinde olduğu gibi emir fiili olan “وَأَمْسَحُوا” dur.¹¹

Bu ayetteki okuyuş farklılığının anlam ile ilgili pratik sonucu şu şekildedir: İlgili kelime nasb halinde okunup yıkayın emri üzerine atfedildiğinde mana, “*ayaklarınızı topuk kemiklerine kadar yıkayın*” şeklinde olur. Ancak esreli okunup meshedin emri üzerine atfedildiğinde ise “*ayaklarınızı meshedin*” anlamı çıkmaktadır. Her ne kadar “ayakları meshedin” manası çıksa da sünnetle birlikte yıkamanın vacipliği kaçınılmazdır.

Bu ayette yer alan kıraat farklılığı, ayakların yıkanması-meshedilmesi meselesi ile ilgili âlimlerin farklı görüşler beyan etmesine neden olmuştur.

Ayakların yıkanmasıyla ilgili görüşler:

Abdest alırken topuklarla birlikte ayakları yıkamak farzdır. Bu görüşü benimseyenlerin delili; Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *el-Müsned* adlı eserinde Hz. Osman’dan (ö. 35/656) rivayet ettiği “*Rasûlüllah’ı (s.a.v) abdest alırken gördüm ki; üç kere yüzünü, elleriyle birlikte dirsekleri kadar üçer defa kollarını yıkadı, başını meshetti ve ayaklarını üç kere yıkadı*” hadisi ve benzeri abdestle ilgili hadislerdir.¹²

Tefsir eseri günümüze ulaşan ilk müfessirlerden Süddî (ö. 128/745), ellerin ve ayakların yıkanmasının farz olduğunu beyan etmiş ve burada takdim-tehirin olduğunu söyleyerek atfın, “*فاغسلوا*” üzerine olduğunu, dolayısıyla mananın, “*واغسلوا أَرْجُلَكُمْ*” “*ayaklarınızı da yıkayın*” şeklinde olduğunu belirtmiştir.¹³

Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Abbâs (ö. 68/687-688) ve Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) “*وَأَرْجُلِكُمْ*” lafzını nasb ile okumuşlar ve kelimenin yıkama fiiline atfedildiğini söylemişlerdir.¹⁴

Ayrıca Abdurrezzâk (ö. 211/826-827) ve Taberânî (ö. 360/971), Katâde’nin (ö.117/735) İbn Mes’ud’dan (ö.32/652-653) rivayet ettiği: “*Yüce Allah’ın “إلى الكعبين”*” buyruğunda ayakların yıkanması gerektiğini bildirdi” sözünü naklederek abdestte ayakları yıkamanın vucubiyeti için delil getirmişlerdir.¹⁵

¹¹ Bennâ, *İthâf*, 1/530.

¹² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1995.), 1/390 (No. 527).

¹³ Ebû Muhammed İsmâil b. Abdîrrahman es-Süddî el-Kebir, *Tefsîri’s-Süddî*, thk. Muhammed Ata Yusuf (İskenderiyye: Dâru’l-Vefâ, 1993), 224.

¹⁴ Ebü’l-Fadl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr fi’t-tefsiri’l-me’sur*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki (Kahire: Merkezü’l-Hicr, 2003), 5/204.

¹⁵ Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 5/204.

Kur'an'dan sonra dini hükümlerin dayandığı ikinci delil hiç şüphesiz sünnettir. Bu sebeple abdestte ayakların yıkanması veya mesh edilmesi hususundaki hükmün, sünnetle açıklanması gerekmektedir. Hem fiili hem de kavli sünnete bakıldığı zaman, Peygamberimizin abdestte ayaklarını yıkadığı tevâtüren sabit olduğu halde, çıplak ayakları mesh ettiğine dair hiçbir sahih rivayetin bulunmadığı görülmektedir.¹⁶ Hatta Peygamberimiz, abdestte ayaklarını yıkarken bir kısmını kuru bırakan sahâbeyi “وَيْلٌ لِّلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” “*Vay şu ökeçelerin ateşten haline*”¹⁷ buyurarak uyarılmış, abdest alan bir kimsenin ayağında tırnak kadar bir yeri ıslatmadığını görünce; “*Dön abdestini güzel al*” buyurmuş, o kişi de dönüp ayağının her tarafını iyice yıkadıktan sonra namazı kılmıştır.¹⁸ Rasûlüllah'ın sözleri ve abdestte bizzat ayaklarını yıkamış olması, ayette kastedilen hükmün, “abdestte ayakların yıkanması gerektiğini” açıkça göstermektedir.¹⁹

Ayakların meshedilmesiyle ilgili görüşler:

Ayette kelimenin esreli okunması üzerine en çok duran âlim Taberî'dir (ö. 310/923). Taberî'nin belirttiğine göre Hicaz ve Irak ulemasının bir kısmı “وارجلکم” kelimesinde yer alan “ج” harfini esreli okumuşlardır. Bunlara göre Allah Teâlâ bu ayet ile abdest alınırken başın ve ayakların meshedilmesini emretmiştir. Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-688), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712), İkrime (ö. 105/723), Ebû Ca'fer (ö.130/747-745), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), Katâde (ö. 117/735), Alkame (ö. 62/682), Mücâhid (ö. 103/721) ve Dahhak'tan (ö. 212/828) bu kıraat şekli ve bu görüş nakledilmiştir. Bu hususta İkrime, Abdullah b. Abbas'ın: “Abdest iki azayı yıkama ve iki azayı da meshetmedir.” dediğini rivayet etmiştir.²⁰

Şa'bî'nin: “Allah Teâlâ, abdest alırken yıkanmasını emrettiği organların (el ve yüzlerin), teyemmüm ederken meshedilmesini emretmiş, abdest alırken meshedilmesini emrettiği iki organın ise (baş ve ayağın) teyemmüm ederken terkedilmesini beyan etmiştir.” dediği rivayet edilmiştir.²¹

Taberî'nin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Bize göre bu görüşlerden doğru olanı; Allah Teâlâ abdest alırken iki ayağın tümünü su ile meshetmeyi emrettiğini söyleyen görüştür. Abdest alan kimse ayaklarının tümünü su ile meshettiği takdirde o kişiye ‘Ayaklarını mesheden’ de ‘Yıkayan’ da denir. Zira iki ayağı

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylül-evtâr min esrâri münteka'l-abbâr*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk (Dammam: Dâru İbni'l-Cevzi, 2006/1427), 2/129.

¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahih, nşr. Müessesetü'r-Risale (Dümeşk: Müessesetü'r-Risale, 2018), “Vüdu”, 5 (No. 65); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyri, el-Câmi'u's-Sahih, nşr. Dâru't-Tayyibe (Riyad:Dâru't-Tayyibe, 2006), “Taharet”, 25; Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid) et-Tirmizî, el-Câmi'u's-Sahih, nşr. Beşşar Avvâd Maruf (Beyrut: Dâru Garbi'l-İslami, 1996), “Taharet”, 31 (No. 41).

¹⁸ Müslim, “*Tabaret*”, 31.

¹⁹ Lütfi Şentürk - Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihalî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 100.

²⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, çev. Kerim Aytekin - Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 3/185; Süyûti, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 5/205-206.

²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/229-230; Süyûti, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 5/206.

yıkamak, onların üzerine su akıtmakla veya onları suya sokmakla gerçekleşir. Onları meshetmek ise elleri veya ellerin yerini tutacak herhangi bir şeyi onların üzerine sürmekle gerçekleşir. Herhangi bir kimse ayaklarına bu iki şeyi birden yapacak olursa ona hem ‘Yıkayan’ hem de ‘Mesheden’ denir”.²²

Şia-İmamiyye de bu ayette yer alan “وارجلکم” kelimesini cer okuyarak abdeste ayakların meshini vacip saymışlardır.²³

Bu ayeti kerime hem başlı başına bir ibadet olan abdesti tarif ettiğinden hem de abdestin İslam dininin en önemli ibadetlerini yerine getirmede gerekli olduğundan âlimlerin üzerinde önemle durduğu ayetlerden birisi olmuştur.

Kıraat farklılıkları açısından abdest ayetindeki kelimenin “fethalı-kesralı” okunması, ayakları yıkamanın gerekliliğine işaret etmektedir. Çünkü söz konusu kelime esre de üstün de okunsa ayakların yıkanmasının gerekliliği, aynı ayetteki yıkanacak yerlerin belirtilmesi ile gerçekleşir. O da dirsekler ve topuklardır. Ayrıca Kur’ân’ı tebliğ eden ve onu en iyi şekilde tatbik eden Hz. Peygamber’in uygulaması da ayakların yıkanması doğrultusunda olmuştur.²⁴

Örnek 2:

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

“Başlarına bir felaketin gelmeyeceğini sanıp kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul buyurdu. Sonra içlerinden birçoğu yine görmezden ve duymazdan geldiler. Allah onların yaptıklarını görmektedir.”²⁵

71. ayette yer alan “الا تكون” kelimesinin sonunu kıraat imamlarından bazısı nasb, bazısı da ref okumuştur. Bu kelimeye yer alan “ألا”nın açılımı şöyledir: (أ + لا) ilk edat mastar tevili yapan nasb edicilerdendir. İkinci harf ise olumsuzluk harfidir. Nasb okuyan imamlar Nâfi‘ ve Âsım başta olmak üzere İbn Kesîr, İbn Âmir, ve Ebû Ca‘fer’dir. Diğer bir görüşe göre ise “لا” edatı “ليس”ye benzeyen olumsuzluk edatıdır. “ألا” ise “ألا” kelimesinin hafifletilmiş halidir. Fiili muzariyi nasb eden edatlardan değildir. Dolayısıyla fiili muzari üzerine “لا،س” gibi harflerle birlikte dahil olur.²⁶ Fiili nasb etmez. Kur’ân-ı Kerim’de buna örnek teşkil eden ayetler bulunmaktadır.²⁷ Bu şekilde fiili muzariyi ref olarak kıraat eden imamlar, Ebû Amr,

²² Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 3/229-230.

²³ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994), 1/155.

²⁴ Bk. Remzi Kaya, “Kıraat Açısından Abdest Ayeti”, *UÜİFD*, 5/5 (1993), 264.

²⁵ el-Mâide 5/71.

²⁶ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-Seb‘a*, 247; Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî, *el-Hüce fi’l-kırâ’ati’s-seba’*, nşr. Abdülâl Sâlim Mekrem (Beyrut: Dâru’ş-Şuruf, 1979), 133-134; İbn Mihrân, *el-Caye*, 236; İbn Galbûn, *et-Tezkîra*, 247; Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, 485; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 367; İbnü’l-Bâziş, *el-İknâ’*, 2/635.

²⁷ Müzzemmil Sûresi 20. Ayet; Burada “سيكون” ref okunmuştur. Diğer bir örnek olan ayette Tâhâ Sûresi 89. Ayettir. أَلَا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا bu ayette yer alan “يرجع” fiilide ref okunmuştur.

Hamza, Kisâî, Ya‘kûb ve Halef’tir. Her iki halde de cümle mastar teviline uğradığından mana yönünden bir farklılık arz etmemekte ve tezat oluşturmamaktadır.²⁸

Örnek 3:

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için, ebedi kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan hoşnuttur, onlar da O’nun rızasını kazanmaktan ötürü mutludurlar. İşte büyük kurtuluş budur.”²⁹

119. ayetteki “يوم” kelimesinin sonunu yalnız Nâfi‘ nasb olarak okumuştur. Ebû Amr ve Âsım başta olmak üzere diğer kıraat imamları ise merfû olarak okumuşlardır. Her iki okuyuşa göre de “يوم” kelimesi muzâf, “ينفع الصادقين صدقهم” cümlesi muzâfun ileyh olmak üzere mahallen mecrûrdur. Cümleler aslen irâbtan mahalli olmazken muzâfun ileyh mevkiinde bulduklarında mahallen mu‘reb olur.³⁰

Her iki kıraate anlam yönüyle bakılırsa şunlar söylenebilir:

İlgili kelimenin “يَوْمٌ” şeklinde zamme okunmasıyla anlam “Yüce Allah buyurdu: Bu, sâdıklara doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür.” şeklinde olurken; “يَوْمٌ” şeklinde fetha okunmasıyla anlam “Yüce Allah bu sözü, sâdıklara doğruluklarının fayda vereceği gün söyledi.” ya da “Bu, sâdıklara doğruluklarının yarar sağlayacağı gündedir, o gün gerçekleşecektir.” şeklindedir.³¹

Nâfi‘, Ebû Amr ve Âsım’ın Mâide sûresinde hareke değişikliği yaparak kıraat ettikleri ayetler yukarıda verilen üç örnekle sınırlı değildir. Söz konusu örneklerin dışında hareke değişikliğinin gerçekleştiği on beş kelime daha mevcuttur.³² Bu farklılıklar genel olarak anlama etki etmeyen okuyuşlardır. Makalenin hacmini ve uzatmamayı da düşünerek üç örnekle yetinmeyi uygun görmekteyiz.

1.2. Fiil Kalıbının Değişmesi

Ferşî yönden kıraat farklılıklarının ikinci konusu fiil kalıplarının değişmesiyle ortaya çıkan kıraat ihtilaflarıdır. İlgili başlık sarf yönünden kıraat farklılıklarıyla da irtibatlandırılabilir.

Fiil kalıbının değişmesiyle ilgili kıraat farklılıklarının yer aldığı ayetler ilgili sûrenin 41, 89, 101, 112 ve 115. ayetleridir.

²⁸ İbn Hâleveyh, *el-Hüccet*, 133-134.

²⁹ el-Mâide 5/119.

³⁰ Takiyuddin Mehmet Birgivi, *İzhârü’l-esrâr* (İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.), 147.

³¹ Abdurrahman Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, (İstanbul: Marifet Yay., 2001) 180; Akkuş, “Kıraatlerin Tefsire Etkisi: İbn Âşûr Örneği”, 154-156.

³² el-Mâide 5/2 “شنان”; 5/3 “فمن اضطر”; 5/28 “يدي”; 5/29 “اني”; 5/42 “السحت”; 5/45 “الاذن بالاذن”; 5/49 “وان”; 5/49 “جروح”; 5/109-116 “كفارة طعام”; 5/95 “فجزاء مثل”; 5/57 “واكلهم السحت”; 5/62-63 “والكفار”; 5/117 “ان”; 5/117 “الغيوب”; 5/117 “ان”; 5/117 “اعبد الله”.

Örnek 1:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَمَنْ تُؤْمِنُ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ
آخِرِينَ لَمْ يَأْتُواكَ

‘Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla ‘iman ettik’ diyenlerden ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin...’³³

41. ayette yer alan “لا يحزنك” fiilini imam Nâfi’ “ي” harfinin ötresi ve “ز” harfinin kesresi ile “لا يحزنك” şeklinde okurken; Ebû Amr ve Âsım başta olmak üzere “لا يحزنك” şeklinde okumuşlardır. Nâfi’, Enbiyâ sûresi istisnasıyla Kur’ân-ı Kerim’de yer alan “حزن” fiillerini “أحزن” şeklinde okurken, diğer kıraat imamları bu yeri “ي” harfinin fethası, “ز” harfinin ötresi ile okurlar.³⁴ Dolayısıyla fiil sülâsi mücerred bir fiilken if’al bâbına girdirilmiştir. Asıl itibarıyla “حزن” fiili sülâsi mücerred birinci bâbtan gelen lazım fiildir.³⁵ İf’al bâbındaki kullanımında ise yeni bir mana kazanmıştır.

Sülâsi mücerred fiillerden herhangi birisi bu bâba konulduğunda anlam değişikliğine uğramakta ve genel olarak şu iki manayı kazandırmaktadır: Geçişlilik ve teksir/çokluk.³⁶ Lazım sülâsi mücerred bir fiil bu bâba nakledildiğinde artık o fiil müteaddi bir fiile dönüşmüş olur.³⁷ Şayet bu bâba konulan fiil asıl itibarıyla müteaddi bir fiilse artık bunun geçişliliği artmış olur. Yani bir meful alırken iki meful, iki meful alırken üç meful alabilir. “حزن” fiili sülâsi mücerred birinci bâbtan veya dördüncü bâbtan gelmek üzere (حزن) “üzgün olmak, kederli” olmak manalarına gelmektedir. Bu fiil if’al (أحزن) bâbına nakledildiğinde ise mana “üzmek, kederlendirmek” manalarına gelmektedir.³⁸ Her iki okuyuşa göre mana şöyle olur: ‘Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla “iman ettik” diyenlerden ve yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin.’ ya da ‘Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla “iman ettik” diyenlerden ve yahudilerden küfürde yarışanlara sen üzülme.’³⁹

Örnek 2:

³³ el-Mâide 5/41.

³⁴ İbnü’l-Cezerî, *Takrîbü’n-neşr*, 140; Hâkim Hamîd, *Müşafî’s-Sahabe fi’l-karâ’ati’l-‘aşri’l-mütevâtira min tarîki’s-şâtibîyye ve’d-dürre*, thk. Cemalettin Muhammed Şerif (Tanta/Mısır: Dâru’s-Sahabe, 2004), 114; Muhammed Fahd Haruf, *el-Müyyesser fi’l-karâ’ati’l-‘aşri’l-mütevâtira min tarîki tayyibeti’n-neşr ve’l-karâ’ati’l-erba’ eş-şâze ve tevâhubâ* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 2016), 114.

³⁵ Lazım Fiil: Geçişsiz fiil demektir. Yani failin yapmış olduğu fiil/iş mefulun bihe/nesneye geçmeyip kendi üzerinde vaki olmasıdır.

³⁶ Ebû Hanife Nu‘man b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *Maksût* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2007), 195-196.

³⁷ Müteaddi Fiil: Geçişli fiil demektir. Yani failin yapmış olduğu iş mefulun bih’in üzerine etki eden demektir.

³⁸ Ebü’l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem b. Ali b. Ahmet el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Kahire: ts.), “حزن”, 2/861.

³⁹ İlgili kıraat farklılıklarının tefsire etkisi için bk. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Babrü’l-muhît*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1431/2010), 4/259-260.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْفُكُمْ أَوْ
تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah, boş bulunarak ettiğimizi yeminlerle sizî sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığımız yeminlerle sizî sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta ballısından on yoksulu doyurmak yabut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkanı) bulamazsa onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah size ayetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.”⁴⁰

İlgili ayeti kerimede kıraat imamları “بِمَا عَقَّدْتُمْ” kelimesini farklı okumuşlardır. Araştırmanın konusu olan kıraat imamlarından Nâfî', Ebû Amr ve Âsım'ın ikinci râvîsi Hafsa, bu fiili metinde yazıldığı gibi “عَقَّدْتُمْ” şeklinde okumuşlardır. Yalnız Âsım'ın birinci râvîsi Ebu Bekir Şu'be b. Ayyaş bu fiili “بِمَا عَقَّدْتُمْ” şekliyle sülâsi mücerred kalıbıyla okumaktadır. Kıraat-i Aşere imamlarından Hamza, Kisâi ve Halef de Ebu Bekir Şu'be gibi okurken, İbn Âmir'in ikinci râvîsi İbn Zekvan (ö.242/857) “ع” harfiyle, şeddesiz biçimde “ق” harfinin arasına bir “پ” harfi dâhil edip bu fiili müfa'ale bâbına naklederek “بِمَاعَقَّدْتُمْ” şeklinde okumaktadır. Kıraat-i Aşere imamlarından ismi verilmeyenler de ilk guruptakiler gibi okumayı gerçekleştirirler.⁴¹

“عقد” fiili; “yemin, ahd veya satışı neticelendirip bağlamak, tekit etmek, sağlamlaştırmak, bir şeyi (ip vs.) düğümlenmek” gibi manalara gelen sülâsi mücerred ikinci bâbtan müteaddi fiildir.⁴² Bu fiil tef'il (عَقَّدَ) bâbına nakledildiği zaman teksir ifade etmektedir. Yani “satış, yemin vs.'yi tekit etmek sağlamlaştırmak” manasını sülâsi mücerredine oranla bir üst seviyede pekiştirmektedir. Yine bu fiil müfa'ale (عَقَدَ) fiiline konduğu zaman “anlaşmak, sözleşmeye girmek” manalarını ifade etmektedir.⁴³

Bu kıraatlerin her biri birbirinden farklı olmakla birlikte anlam açısından büyük bir farklılık içermemektedir.

İlk iki kıraate göre “Allah kesinleştirerek/neticeye bağlayarak/sağlamlaştırarak/bilerek yaptığımız yeminlerle sizî sorumlu tutar” şeklinde olurken İbn Zekvan'ın rivayetine göre; “Allah anlaşarak, sözleşmeye girerek yaptığımız yeminlerle sizî sorumlu tutar” manasında olur.

Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yeminin değeri ve sonuçları üzerinde önemle durulmuştur. Buna göre Allah'ın adı kötü işlere vasıta kılınmamalıdır. Kasıtsız yapılan yeminlerden ötürü ise sorumluluk yoktur. Kasıtlı olarak yapılan yeminlerde dinin yasakladığı bir iş söz konusu ise bozulmalı, böyle değilse yeminlere bağlı kalınmalı ve -

⁴⁰ el-Mâide 5/89.

⁴¹ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 247; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 141; Hamîd, *Mushafî's-Sababe*, 122; Fahd Harûf, *el-Müjesser*, 122.

⁴² İbn Manzûr, “عقد”, 4/3030-3031.

⁴³ İbn Manzûr, “عقد”, 4/3030-3031.

hangi sebeple olursa olsun- yeminin bozulması halinde bağışlanmaya vesile olması için belirli bir keffaret ödenmelidir.⁴⁴

Yaptığı yemine riayet etmeyip bozan kişi ayette belirtildiği üzere keffaretini şu şekilde yerine getirir: Gücü yeterse ya bir köle azad ederek ya on yoksulu sabahlı akşamlı doyurarak ya da on yoksula orta halde bir elbise giydirerek. Yani kişi yeminin keffaretini öderken bu üçü arasında muhayyerdir. Ama bunlara gücü yetmezse, peş peşe üç gün oruç tutar. Bu orucun arasına adet hali bile olsa bir kesinti girerse yeniden tutulması gerekir. Şafilere göre orucun peş peşe tutulması şart değildir.⁴⁵

Örnek 3:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنِّ أَشْيَاءَ إِنِ بُدِّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِنْ سَأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدِّ لَكُمْ عَمَّا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ عَفُورٌ حَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Sizi açıkladığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur’an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Halbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, müblet verir.)”⁴⁶

Bu ayette yer alan “يُنَزَّلُ” fiili muzâri meçhul tef’il bâbından gelmektedir.⁴⁷ Kıraat imamlarından Ebû Amr, İbn Kesîr ve Ya’kûb dışındakiler ilgili ayeti yukarıda yazıldığı şekilde okurken, ismi geçen imamlar “يُنَزَّلُ” şekliyle meçhul olarak sülâsi mezid if’al bâbından kıraat ederler.⁴⁸ Her iki haliyle fiil “indirilmek” manasını ifade ederken anlamı değiştirmeyecek ve zıtlık oluşturmayacak bir farklılık içerir. Dolayısıyla tef’il bâbı fiile teksir manası katarken if’al bâbı da aynı manayı katmakla birlikte müteaddiliğini artırmış olur.

Bu sûrenin 112. ayetindeki “ينزل” fiilinde de aynı durum geçerlidir.⁴⁹ Şu var ki bu ayette yer alan fiil malum (etken), 101. ayette yer alan aynı fiil ise meçhul (edilgen) sîgasıyla inzal olmuştur. Ayrıca aynı ayette yer alan “يستطيع ربك” kelimelerini kıraat imamlarından Kisâî, “تستطيع” şeklinde okuyarak “هل” soru edatında yer alan “ل” harfini kendinden sonra gelen fiilin ilk harfi olan “ت” harfine idğam etmiş ve “رب” kelimesini nasb ederek “هل تستطيع ربك” şeklinde okumuştur.⁵⁰ Bu durumda fail olan “رب” kelimesi meful, Hz. İsa fail olmuş olur. Dolayısıyla mana “Sen, bize bir sofrayı indirmesi hususunda Rabbinden bir dilekte bulunur musun?” şeklini almıştır.

⁴⁴ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 2/332-333.

⁴⁵ Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, 465.

⁴⁶ el-Mâide 5/101.

⁴⁷ Muhammed Tayyip İbrahim, *‘İrabü’l-Kur’âni’l-Kerim* (Beyrut: Daru’n-Nefas, 2009), 124.

⁴⁸ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-Seb’a*, 250; İbn Mihrân, *el-Gaye*, 238; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, 249; Dâni, *Camî’u’l-beyân*, 487; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 360; İbnü’l-Bâziş, *el-İknâ*, 2/636; Hamîd, *Mushafü’s-Sahabe*, 124; Fahd Harûf, *el-Miyyesser*, 124.

⁴⁹ “Hani bavariler de, ‘Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?’ demişlerdi. İsa da, ‘Eğer mü’minler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının’ demişti.”

⁵⁰ İbn Hâleveyh, *el-Hüce*, 135; İbn Mihrân, *el-Gaye*, 238; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, 249; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 358; İbnü’l-Bâziş, *el-İknâ*, 2/636.

Aynı sûrenin 115. ayetinde⁵¹ yer alan “مُنزَّلًا” kelimesi “نزل” fiilinden türemiş olan ism-i fail kalıbı olup kıraat imamlarınca farklı şekillerde okunmuştur. Nâfi', Âsım, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer, bu kelimeyi te'fil bâbından olan ism-i fail (مُنزَّلًا) şekliyle okumuşlardır. Ebû Amr, İbn Kesîr, Hamza, Kisâi, Ya'kûb ve Halef ise bu kelimeyi, kendisinde bulunan “ؤ” harfini sakın; “ز” harfini ise şeddesiz kılmak suretiyle “مُنزَّلًا” şeklinde if'al bâbından elde edilen ism-i fail kalıbıyla okumuşlardır.⁵²

1.3. Kelime Yapısının Değişmesi

Ferşî yönden kıraat farklılıklarının üçüncü konusu kelime yapısının değişmesiyle ilgili kıraat farklılıklarının yer aldığı Mâide sûresinin 67, 107 ve 110. ayetlerdir.

Örnek 1:

يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁵³

İlgili ayette geçen “رِسَالَتَهُ” kelimesini bir grup kıraat imamı müfret olarak diğer bir grup kıraat imamı da cemi/çoğul sîgasıyla okumaktadırlar. İlgili kelimeyi “mesajlar” manasında çoğul sîgasıyla “رسالاته” okuyan imamlar: Nâfi', Şu'be, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'tur. Tekil olarak “mesaj” anlamında okuyanlar ise Ebû Amr ve Hafis başta olmak üzere diğer kıraat imamlarıdır.⁵⁴

Örnek 2:

فَإِنْ عُرِّزَ عَلَىٰ أَحَدِهِمَا اسْتَحَقَّ إِيمَانًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيَقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

⁵¹ Allah da, 'Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkar ederse artık ben ona kainatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim' demişti.”

⁵² İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 250; İbn Hâleveyh, *el-Hüce*, 135; İbn Mihrân, *el-Gaye*, 238; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, 249; İbn Şüreyyh, *el-Kâfî*, 358; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 2/636; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 141; Bennâ, *İtbâf*, 1/546; Ahmed İsa el-Me'sârâvî, *el-Kamilü'l-mufasssal fi'l-karâ'ati'l-erbe'ate 'aşer* (Kahire: Daru'l-Esmari's-Şatibi, 2009), 127.

⁵³ el-Mâide 5/67.

⁵⁴ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 246; İbn Hâleveyh, *el-Hüce*, 133; İbn Mihrân, *el-Gaye*, 236; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, 247; Dâni, *et-Teyâr fi'l-karâ'ati's-seba'* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-'Arabiyye, 1984), 100; a.mlf., *Camî'u'l-beyân*, 485; İbn Şüreyyh, *el-Kâfî*, 358; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 2/636; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 141; Abdülfettâf Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfan* (İstanbul: Asitane Yayınevi, ts.), 51; Hamîd, *Mushafî's-Sahabe*, 119; Fahd Harûf, *el-Miyyesser*, 119; Me'sârâvî, *el-Kamilü'l-mufasssal*, 119.

“(Eğer sonradan) o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılırsa, o zaman, bu öncelikli şahitlerin zarar verdiği kimselerden olan başka iki adam, onların yerine geçer ve ‘Allah’a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir. Biz hakka da çığneyip geçmedik. Çünkü o takdirde biz elbette zalimlerden oluruz’ diye yemin ederler.”⁵⁵

Bu ayette yer alan iki kişinin günahı, şahitlik olayı ve ayetin daha iyi anlaşılması için nuzul sebebini bilmek gerekmektedir. Nuzul sebebiyle ilgili bir rivayet Tirmizî ve Taberî’nin eserlerinde yer almaktadır.⁵⁶ İlgili bilgi kaynaklarda İkrime’den (ö. 105/723) o da İbn Abbas’tan rivayet edilerek şu şekilde geçmektedir:

“Temîm ed-Dârî ile Adî b. Beddâ Hristiyan iki kişiydi. Bunlar cahiliye döneminde Mekke’ye gelir, ticaret yapar, orada uzun süre kalırlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret ettikten sonra onlar ticaretlerini Medine’ye çevirdiler. Amr b. Âs’ın azatlısı Budeyl’de ticaret maksadıyla yola çıkıp Medine’ye geldi. Bu üçü hep birlikte Şam’a doğru ticaret maksadıyla yola koyuldular. Yolun bir bölümünde Budeyl rahatsızlandı. Kendi eliyle bir vasiyet yazdı, sonra da bu vasiyeti eşyasının arasına bırakıp iki yol arkadaşına tavsiyede bulundu. Budeyl ölünce eşyasını açıp baktılar. Ondan bir şey (altın işlenmiş gümüş bir kap) alıp sonra malını olduğu gibi muhafaza ettiler. Medine’ye, aile halkı yanına geldiler, eşyasını onlara teslim ettiler. Aile halkı Budeyl’in eşyasını açınca yazdığı vasiyeti ve eşyası arasında bulunanları gördüler. Ancak vasiyette yazdığı halde bir şeyi bulamadılar. İki yol arkadaşına bulamadıkları şeyi sordular, onlar da ‘Bizim onun adına muhafazaya aldıklarımız ve bize verdiği bunlardan ibarettir’ dediler. Bu sefer mirasçıları ‘İşte onun kendi eliyle yazdığı mektup’ dediler. Arkadaşları, ‘Biz ona ait bir şeyi gizlemiş değiliz’ deyince mirasçılar Hz. Peygamber’in huzuruna şikayette bulunmaya gittiler. Bunun üzerine şu, “Ey müminler! Sizden birinize ölüm gelip çattığında...”⁵⁷ ayeti kerimesi nazil oldu ve sonra Rasûlullah ikinci namazı akabinde onlardan şu şekilde yemin etmelerini istedi: ‘Kendisinden başka hiç bir ilah bulunmayan Allah adına yemin ederiz ki, bundan bir şey gizlemiyoruz.’ Daha sonra iki yol arkadaşı Allah’ın dilediği kadar bir süre böylece kaldılar. Bilahare beraberlerinde altınla süslenmiş bir gümüş kabın olduğu ortaya çıktı. Aile halkı, ‘İşte bu onun eşyalarındandır’ deyince, ikisi de, ‘Doğrudur, fakat biz bunu ondan satın almıştık. Yemin ettiğimiz vakit de bunu söz konusu etmeyi unuttuk ve kendimizi yalancı çıkarmaktan da çekindik’ dediler. Yine Hz. Peygamber’in huzurunda davalastılar ve bu ayeti kerime nazil oldu. Bu sefer Rasûlullah ölenin aile halkından iki kişinin, öbürlerinin gizledikleri ve sakladıkları şeylerin ölene ait olduğuna dair yemin etmelerini ve böylelikle o şeye hak kazanmalarını emretti. Daha sonra Temîm ed-Dârî İslam’a girdi ve Hz.

⁵⁵ el-Mâide 5/107.

⁵⁶ Tirmizî, “Tefsiru’l-Kur’ân”, 6 (No. 3311); Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/441-442.

⁵⁷ “Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yabut; seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıyorsanız da Allah adına, ‘Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değıştirmeyiz; Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz’ diye yemin ederler.” el-Mâide 5/106.

Peygamber'e biat etti. Şöyle diyordu: "Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir, o kabı ben almıştım."⁵⁸

Özetle; müfessirlerin ittifakla belirttiklerine göre bu ayeti kerimenin nüzul sebebi, o vakit Hristiyan iki kişi olan Temîm ed-Dârî ile Adî b. Beddâ ve onlarla beraber Amr b. Âs'ın Müslüman olan azatlısı Budeyl ile birlikte Şam'a doğru ticarete çıkmalarıdır.

Bu ayetin "استحق" ve "الاوليان" kelimelerini kıraat imamları farklı okumuşlardır. Âsım'ın ikinci râvîsi Hafs'ın dışındaki kıraat imamları "استحق" kelimesini meçhul (edilgen) halde kıraat etmişlerdir.⁵⁹

Bu kelime istif'al bâbına çevrildiğinde: "bir şeyi hak etmek, suçlu cezaya müstehak olmak" gibi manaları ifade eder. Bu fiilin faili meçhul halde getirilip okunduğunda mana "O iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılrsa, o zaman, haklarına tecavüz edildiği ölüye daba layık olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır..." şeklinde olur.⁶⁰

Âsım'ın birinci râvîsi Ebu Bekir Şu'be "الاوليان" kelimesini "الأوليين" şeklinde okumuştur. Dolayısıyla bu kelime "الذنين" ismi mevsulünün sıfatı veya ondan bedel (bedelü minhi) ya da "عليهم" kelimesinde yer alan zamirin bedeli olur.⁶¹ Ayrıca Hamza, Ya'kûb ve Halef de bu şekilde okumuşlardır.⁶² "Önce, ilk, birinci, temel, başlangıç, yorumlamak" gibi manalara gelen "اول" kelimesini⁶³ çoğul sığasıyla okuyan imamlara göre ise mana şu şekilde olur: "(Eğer sonradan) o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılrsa, o zaman, (şahitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüye öncelikli olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır..."

Örnek 3:

⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/441-442; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 5/575-576; Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 2004), 6/472; Zuhayli, *et-Tefsîru'l-munîr*, çev. Ahmet Efe, vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 2013), 4/95-96.

⁵⁹ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 249; İbn Hâleveyh, *el-Hüccce*, 135; İbn Mihrân, *el-Caye*, 237; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 248; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 359; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 2/636; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 141; Bennâ, *İthâf*, 1/546; Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *el-Vâfi fî şerhi's-şâtibiyye fi'l-kerâ'ati's-seba'* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1999), 254; Me'sârâvî, *el-Kamilü'l-mufassal*, 125.

⁶⁰ İbn Manzûr, "حَقَّق", 2/942.

⁶¹ İbn Mihrân, *el-Caye*, 237; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 248; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 359; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 2/636.

⁶² İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 249; İbn Hâleveyh, *el-Hüccce*, 136; İbn Mihrân, *el-Caye*, 237; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 248; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 359; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 2/636; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 141; Bennâ, *İthâf*, 1/546; Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Vâfi*, 254; Me'sârâvî, *el-Kamilü'l-mufassal*, 125.

⁶³ İbn Manzûr, "اول", 1/174.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ادْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْنَاكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِأَيْدِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِأَيْدِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِأَيْدِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِأَيْدِي وَإِذْ
كَفَعْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جَعَلْتَهُمُ الْبَنِينَ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

“O gün Allah şöyle diyecek: ‘Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Ruhu’l-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim. Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı, İncil’i de öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacahı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun. Hani sen, İsrailoğullarına açık mucizeler getirdiğin zaman ben seni onlardan kurtarmıştım da onlardan inkâr edenler, ‘Bu ancak açık bir büyüdür’ demişlerdi.”⁶⁴

Bu ayeti kerimede yer alan “طَيْرًا” kelimesi ve “سِحْرٌ” kelimesi kıraat imamlarınca farklı okunmuştur. “طيرا” kelimesini ilk geçtiği şekliyle okuyan imamlar: Ebû Amr ve Âsım’dır. Nâfi‘ bu kelimeyi ism-i fail kalıbında “طائرًا” şeklinde okur.⁶⁵ Bu kelime “uçmak, havada yükselmek, iki kanatlı kuş, uğurlu veya uğursuz sayılan şey, insanın rızkı, dimağ, hayır veya şerden nasip” gibi manaları ihtiva etmektedir.⁶⁶ Genel kabule göre “طير” kelimesi kuş manasını ifade etmektedir. Bu kelimeyi ism-i fail kalıbında okuyan imamlara göre mana “uçan” şeklinde şöyle olur: “...Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal uçuyordu (uçan oluyordu).”

“سحر” kelimesini kıraat imamlarından Hamza, Kisâi ve Halef “س” harfinden sonra “ا” harfi ekleyerek ism-i fail vezninde “ساجر” şeklinde okumuşlardır.⁶⁷ Bu okuyuşa göre doğrudan doğruya sihri yapan kişiye işaret olunmaktadır ki, bu zat kişilerin iddia ettiklerine göre Hz. İsa’dır. Buna göre mana: “Bu şahıs, apaçık bir sibirbazdan başka bir şey değildir” olur.⁶⁸

Yukarıda örnek olarak verilen üç ayete ilaveten üç ayette daha kelime yapısının değişmesiyle ortaya çıkan ancak anlamı etkilemeyen kıraat farklılıkları vardır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

⁶⁴ el-Mâide 5/110.

⁶⁵ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-Seb’a*, 249; İbn Hâleveyh, *el-Hüce*, 135; İbnü’l-Cezerî, *Takerîbü’n-neşr*, 141; Hamîd, *Mushafî’s-Sahabe*, 126; Fahd Harûf, *el-Müyesser*, 126; Me’sârâvîy, *el-Kamilü’l-mufasssal*, 126.

⁶⁶ İbn Manzur, “طير”, 4/2735.

⁶⁷ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-Seb’a*, 249; İbn Hâleveyh, *el-Hüce*, 136; İbn Mihrân, *el-Caye*, 237; İbn Gâlbûn, *et-Tezkira*, 248; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 359; İbnü’l-Bâziş, *el-İkenâ*, 2/636; İbnü’l-Cezerî, *Takerîbü’n-neşr*, 141; Bennâ, *İthâf*, 1/546; Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Vâfi*, 254; Hamîd, *Mushafî’s-Sahabe*, 126; Fahd Harûf, *el-Müyesser*, 126; Me’sârâvîy, *el-Kamilü’l-mufasssal*, 126.

⁶⁸ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 186.

Örnek 1:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أذكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَأَتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

“Bir zamanlar Mûsa kavmine şöyle demişti: “Ey kavimim! Allah’ın size lutfettiği nimeti hatırlayın. Zira O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar kıldı ve âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.”⁶⁹

20. ayette yer alan “الانبياء” kelimesini Nâfi‘ “ي” harfini “ء” hemze harfine çevirerek okumaktadır.⁷⁰ “الانباء”. Aynı kelime 81. ayette tekrardan gelmektedir.

Örnek 2:

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَخَشَوُا اللَّهَ وَخَشَوُا النَّاسَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا

“O halde insanlardan korkmayın, benden korkun da ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın.”⁷¹

Ayette geçen “وَخَشَوُا اللَّهَ” cümlesinin sonuna aidiyet “ي” sı ekleyerek okuyan imamlar: Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb’tur.⁷² “و” harfi atf harfidir. “اخشو” fiili; emri hazır sonda bulunan “و” failidir. “ن” harfi vikayedir hazf olan aidiyet “ي” sını korumak için gelmiştir. Fakat “ي” harfi diğer kıraatlerde hazfolmuştur.⁷³

Örnek 3:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar.”⁷⁴

İlgili ayette yer alan “مَنْ يَرْتَدَّ” fiili, meczûm muzâ’af bir fiildir. Son iki harfinin aynı olması hasebiyle idğam gerçekleşmiştir. Bu fiillerin son harfinin sükunü arız olması halinde hem idğam edilerek hem de tahkik ile okunması caizdir. Fiili muzarinin sonunda sükunü arızın meydana gelmesi ise bu kelimedeki olduğu gibi başına cezme edici bir edat gelmesiyle olur. Dolayısıyla bu kelimenin, “يَرْتَدَّ” şeklinde idğamın zıddı olan izhar/fekk ile okunması caiz olduğu gibi “يَرْتَدَّ” şeklinde idğam ile okunması da caizdir. Fetha hareke verilmesinin sebebi

⁶⁹ el-Mâide 5/20.

⁷⁰ Hamîd, *Mushafû’s-Sababe*, 111; Fahd Harûf, *el-Müyyesser*, 111; Me’sârâviy, *el-Kamilü’l-mufasssal*, 111.

⁷¹ el-Mâide 5/44.

⁷² İbn Mücâhid, *Kıtabu’s-Seb’â*, 243; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 130; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, 365 Bennâ, *İthâf*, 1/535; Hamîd, *Mushafû’s-Sababe*, 115; Fahd Harûf, *el-Müyyesser*, 115.

⁷³ Muhammed İbrahim, *‘İrabü’l-Kur’ân*, 115.

⁷⁴ el-Mâide 5/54.

“الحركات اخف” hafif hareke olmasından dolayıdır.⁷⁵ Bu yeri idğam etmeksizin okuyan imamlar; Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Ca'fer'dir. İdğamlı okuyan imamlar ise İbn Kesir, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halef'tir.⁷⁶

Sonuç

Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân ayetlerini sahabeye okuyor ve nasıl okunacağını öğreterek kıraat eğitimi veriyordu. Bu eğitim-öğretimden geçen sahabiler aldıkları kıraati ve usûlü diğer sahabilere ve tabiin nesline Rasûlüllah'dan aldıkları şekliyle öğretiyorlardı. İlk dönemden itibaren ağızdan ağza, hocadan talebeye şifâhî olarak nakledilen kıraatler kıraat imamlarının isimleriyle anılmaya başlandı. Kıraatlerin imamlara nispet edilmesi, onların o kıraati en çok zabteden, en çok okuyan ve okutan, ona en çok yönelip ilgilenen kimseler olmasındandı. Yoksa onların icâdı, re'y ve ictihâdı anlamında değildi.

Zamanla bazı imamların kıraatleri terk edilmişken bazı imamların kıraatleri de okunmaya devam etmiştir. Günümüzde ise Nâfi', Ebû Amr ve Âsım kıraatleri Dünya Müslümanlarınca okunan yaygın üç kıraattir ve namazlarda Kur'ân kıraati olarak okunmakta eğitim ve öğretimi Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışmada, ilgili kıraatlerin ferşî okuyuş farklılıklarına Mâide sûresi çerçevesince yer verilmiştir. Mâide sûresinin, içinde abdest ayetini barındırmasının yanında çeşitli fikhî hükümleri ve ahlaki hükümleri içerdiği ve adı geçen kıraat imamlarının ve râvîlerinin, Mâide sûresindeki ferşî okuyuş farklılıklarının ayetlerin anlamına etki ettiği görülmüştür.

Mâide sûresinde harekenin farklı okunmasıyla gerçekleşen ferşî kıraat farklılıkları vardır. Özellikle abdest ayetindeki kıraat farklılığının uygulama farklılığına ve mezhebî anlamlandırmalara zemin hazırladığı görülmektedir. Fiil kalıbının değişmesiyle ilgili kıraat farklılıklarının yer aldığı ayetler içinde değerlendirilen Mâide 89. ayetteki kıraat farklılıklarının yemin keffareti ile ilgili fikhî konulara kapı açtığı ve diğer ayetlerde olan kıraat farklılıklarının ise küçük farklılıklarla birlikte anlama zenginlik kattığı tespit edilmiştir. Fakat bu farklılıklar cümlenin manasını tamamen değiştirecek nitelikte değildir. Kelime yapısının değişmesine neden olan kıraat farklılıklarının ayetlere farklı manalar kazandırdığı görülmüştür.

⁷⁵ Ebû Hanîfe, *Maksûd*, 206-207.

⁷⁶ İbn Hâleveyh, *el-Hüccet*, 132; İbn Mihrân, *el-Caye*, 235; İbn Galbûn, *el-Tezkira*, 247; İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, 357. Bennâ, *İthâf*, 1/538. Pâluvî, *Zübde*, 51.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995.
- Akaslan, Yaşar. "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar". *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.
- Akkuş, Murat. "Kırâatlerin Tefsire Etkisi: İbn Âşûr Örneği". *Mütefekkir* 2/3 (Haziran 2015), 118-176.
- Altıkulaç, Tayyar. "Nâfi' b. Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/287-289. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Amr b. Alâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Bedir, Lokman. "Kırâat Farklılıklarının Yoruma Etkisi". *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. 1. Basım. 2/313-328. 2017.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfû fużalâi'l-beşer bi'l-kırâ'ati'l-erba'ate-'aşer*. thk. Şaban Muhammed İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Mektebet-i Nur, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahib*. nşr. Müessesetü'r-Risale. Dimeşk: Müessesetü'r-Risale, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Kitâş Yayınevi, 2002.
- Birgivi, Takiyuddin Mehmet. *İzhârü'l-esrâr*. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*. İstanbul: Ensar Neş., 2013.
- Çetin, Abdurrahman. *Kırâatlerin Tefsire Etkisi*. İstanbul: Marifet Yay., 2001.
- Çollak, Fatih. *Hafs Rivâyetleriyle Gelen Vecibler ve Hüccetleriyle Âsım Kırâati*. İstanbul: Üsküdar Yay., 1989.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM, 2012.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *Cami'u'l-beyan fi'l-kırâ'ati's-seba' el-meşhûra*. thk. Muhammed Suduk el-Cezairi. Lübnan: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 2005.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *et-Teyşir fi'l-kırâ'ati's-seba'*. Beyrut: Daru Kütübü'l-'Arabiyye, 1984.
- Demir, Adem. *İbn Amir Kırâati ve Âsım Kırâatiyle Mukayesesi*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslam İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1991.
- Ebû Hanîfe, Nu'man b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. *Maksût*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2007.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Babrü'l-muhît*. Thk. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1431/2010.
- Fahd Haruf, Muhammed. *el-Müyeser fi'l-kırâ'ati'l-aşri'l-mütevâtira min tarîki tayyibeti'n-neşr ve'l-kırâ'ati'l-erba' eş-şâze ve tevcihubâ*. Dimeşk: Dâru İbn-i Kesîr, 2016.
- Hamîd, Hâkim. *Mushafü's-Sahabe fi'l-kırâ'ati'l-aşri'l-mütevâtira min tarîki's-şâtibiyye ve'd-dürre*. thk. Cemalettin Muhammed Şerif. Tanta/Mısır: Dâru's-Sahabe, 2004.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem b. Ali b. Ahmet el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 19 Cilt. Kahire: ts.

İbn Mücâhid, Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî Ebûbekir el-Bağdadî. *Kitabu's-Seba' fi'l-kıra'at*. thk. Şevki Dayk. Kahire: Dâru'l Meârif, 1980.

İbn Mihrân, Ahmed b. Hüseyin el-İsbehâni en-Nisâbûrî. *el-Gaye fi'l-kıra'ati'l-'Asr*. thk. Muhammed Gayyas el-Cenbaz. Riyad: Dâru's-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, 1990.

İbn Ğalbûn, Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdülmü'min. *Kitabu't-tezkira fi'l-kıra'at*. thk. Said Salih Züa'yme. İskenderiyye: Dâru İbn Haldun, 2001.

İbn Şüreyh, Ebu Abdullah er-Ruayni el-İşbili el-Endülüsi. *el-Kâfi fi'l-kıra'ati's-seba'*. thk. Salim b. Ğarmillâh b. Muhammed ez-Zehrani. Mekke: Ümmülkurâ Üniversitesi, 1419/1999.

İbnü'l-Bâziş, Ebu Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî. *el-İknâ' fi'l-kıra'ati's-seba'*. thk. Abdülmecit Kaddaş. 2 Cilt. Mekke: Ümmülkurâ Üniversitesi, 1403/1983.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Takrîbü'n-neşr fi'l-kıra'ati'l-'aşr*. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 2002.

İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî. *el-Hüce fi'l-kıra'ati's-seba'*. nşr. Abdülâl Sâlim Mekrem. Beyrut: Dâru's-Şuruf, 1979.

İBRAHİM, Muhammed Tayyip. *'Arabü'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Dâru'n-Nefas, 2009.

Kâdî, Abdülfettah. *el-Büdüri'z-zâbire fi'l-kıra'ati'l-'aşri'l-mütevâtire min tarîki's-şatibiyye ve'd-durra*. Mekke: Mektebetü Enes İbn Malik, 2002.

Kâdî, Abdülfettâh Abdülğanî. *el-Vâfi fi şerhi's-şatibiyye fi'l-kıra'ati's-seba'*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî.

Kur'an Yolu. Erişim 14 Ekim 2020. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Kaya, Mehmet Ali. *Asım Ravilerinden Hafs b. Süleyman İle Nâfi" Ravilerinden Veriş Arasındaki İhtilâf Okuyuşların Mukâyesesi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kaya, Remzi. "Kıraat Açısından Abdest Ayeti". *UÜİFD*, 5/5 (1993), 255-266.

Kösesoy, Abdulvahap. *el-İntisar Bağlamında Kur'an'ın Metinleşme Süreci*. Ankara: Araştırma Yay., 2019.

Kılıç, Mustafa. "Zemahşerî'nin Kıraatleri Kabul Şartları". *MÜİFD*. 48 (2015), 149-184.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 20 Cilt. İstanbul: Buruç Yayınları, 2004.

Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: OTTO Yay., 2016.

Me'sârâvîy, Ahmed İsa. *el-Kamilü'l-mufasssal fi'l-kıra'ati'l-erbe'ate 'aşer*. Kahire: Dâru Esmari's-Şatibi, 2009.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac. *el-Câmi'u's-Sahib*, nşr. Dâru't-Tayyibe. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 2006.

- Nüveyrî, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Ali. *Şerhu Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâ'ati'l-aşr*. thk. Mecdi Muhammed Sürûr Sad Baslum. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kiraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yay., 2005.
- Pâluvî, Abdülfettâf. *Zübdetü'l-İrfan*. İstanbul: Asitane Yayınevi, ts.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- Sarı, Mehmet Ali. *Ebü Ömer ed-Dûri ve Kiraatü'n-Nebî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Süddî, Ebû Muhammed İsmâîl b. Abdirrahman el-Kebîr. *Tefsîrü's-Süddî*. thk. Muhammed Ata Yusuf. İskenderiyye: Daru'l-Vefâ, 1993.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsiri'l-me'sur*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki. 17. Cilt. Kahire: Merkezü'l-Hicr, 2003.
- Şentürk, Lütfi – Yazıcı, Seyfettin. *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Neylû'l-evtâr min esrâri münteka'l-abbâr*. thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk. 16 Cilt. Dammam: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006/1427.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vli âyi'l-Kur'ân*. çev. Kerim Aytekin - Hasan Karakaya. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Taşpınar, Kadir. "Kıraat-Nahiv İlişkisi Bağlamında Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Yer Alan Kıraat Vecihleri". *İHYA*, 3/1 (Bahar-2017). 113-138.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid). *el-Câmi'u's-Sahib*. nşr. Beşşar Avvâd Maruf. Beyrut: Dâru Ğarbi'l-İslami, 1996.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. "Mâide Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/403-405. İstanbul: TDV Yay., 2003.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. 10. Cilt. İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-Munîr*, çev. Ahmet Efe, vd. 15 Cilt. İstanbul: Risale Yayınları, 2013.